

УДК 94(477.83) 801.81

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.314>

«ВІД ПШЕБРАЖА ДО КОПИЛЛЯ УКРАЇНА САМОСТІЙНА»: ФОЛЬКЛОРНИЙ НАРАТИВ ПРО КОЛКІВСЬКУ ПОВСТАНСЬКУ РЕСПУБЛІКУ НА ВОЛИНІ

Марина ДЕМЕДЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ фольклористики,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: mdemediyuk@gmail.com

У статті розглядаються сюжети, мотиви та персонажі, які формують сприйняття Колківської повстанської республіки як осередку національно-визвольної боротьби українців у часи нацистської окупації. З'ясовано, що на території Маневецького р-ну Волинської обл. оповіді про Другу світову війну концентруються навколо сюжетів про утворення, існування та знищення повстанської адміністрації у Колках на навколишніх селах. Метою запропонованої розвідки є дослідження специфіки та трансформації образу Колківської повстанської республіки в уснотрадиційній прозі жителів Волинського Полісся. Об'єктом дослідження обрали фольклорні наративи, які авторка зафіксувала впродовж експедицій у 2018—2021 рр., а предметом — відображення у текстах подій, пов'язаних з існуванням повстанського осередку на Колківщині в умовах воєнного часу. Методологічну основу праці становлять принципи об'єктивності та історизму фольклору, а основними методами структурно-типологічний, метод концептуального аналізу. Використані опрацювання проблеми дослідження автобіографічних нарративів у світовому та українському науковому дискурсі. Підкреслено, що в останні роки у зв'язку із розширенням предметного поля уснословеснознавства дослідження нарративів на історичну тематику актуалізується і у фокусі українських фольклористичних розробок (праці Є. Луна, О. Кузьменко, О. Брідиної, Л. Халюк та ін.). На основі аналізу текстів з'ясовано, що у свідомості оповідачів період існування Колківської республіки не обмежується півріччям 1943 р., а ототожнюється із усім етапом боротьби повстанців проти нацистської та советської окупації.

Ключові слова: фольклорний текст, наративи, Друга світова війна, Волинь, Колківська повстанська республіка.

Maryna DEMEDYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

Candidate of Philological Sciences (= Ph. D. in Philology),

Senior Researcher at the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Department of Folkloristics,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: mdemediyuk@gmail.com

«FROM PSHEBRARZE TO KOPYLLYA
UKRAINE HAS ITS INDEPENDENCE»:
FOLKLORE NARRATIVES OF THE KOLKY
INSURGENT REPUBLIC IN VOLYN

The article explores the plots, motives, and characters that shaped the perception of the Kolky Insurgent Republic as a center of the national liberation struggle of Ukrainians during the Nazi occupation.

The author discovers that stories concerning World War II in the Manevychi area in the Volyn region revolve around the formation, existence, and destruction of the rebel administration in Kolky and the surrounding villages.

The goal of this investigation is to look at the characteristics and transformation of the image of the Kolky Insurgent Republic in the oral traditional prose of Volyn Polissya residents.

The *object* of the study is folklore narratives, which the author recorded during the folklore trips in 2018—2021, and the *subject* is the reflection in the texts of events related to the existence of the insurgent center in the Kolky area during WWII.

The work's *methodology* is based on the concepts of objectivity and folkloristic historicism, with structural-typological and conceptual analysis as the primary methods. The authors employ elaborations on the subject of autobiographical story study around the world and in Ukrainian scientific discourse. It is underlined that, in recent years, as the area of oral science has expanded, the study of historical narratives has become more relevant in the emphasis of Ukrainian folklore research papers (works of E. Lunyov, O. Kuzmenko, O. Britsyna, L. Khalyuk, etc.).

The author observes that in the town of Kolky and the neighboring villages, tales concerning the existence of the insurgent center mostly focus on the operations of insurgent schools and nursing schools.

The heroic image of the Kolky insurgents is reduced to a series of events with a list of the most important pages in the Kolky Republic's history.

The emphasis is on the antagonism of «their» insurgents and alien Germans, Soviet guerrillas, in descriptions of active participants that are often impersonal. When portraying UPA troops during the Kolky Republic's period, physical attributes such as youth, beauty, height, physical strength, and good moral qualities become important.

The author underlines that the account of the tragic pages of the Kolky Republic's annihilation, which was accompanied by the bombing of Kolky and the burning of several nearby towns and hamlets, is the most numerous set of writings relating to the era of its existence.

Keywords: folklore text, narratives, World War II, national liberation struggle, Volyn, Kolky Insurgent Republic.

Вступ. В історії України чимало сторінок, які потребують актуалізації та ретельного аналізу. Однією з таких безперечно є період національно-визвольних змагань другої половини ХХ ст. Три-валлий час замовчування та маргіналізації діяльності УПА в советській історіографії стали причиною того, що багато подій отримали двояке трактування і в усноісторичній пам'яті. Однак здобуття незалежності уможливило ревіталізацію цих білих плям українського національно-визвольного руху. Колківська повстанська республіка, що проіснувала з травня по листопад 1943 року на території Маневицького, Ківерцівського та Рожищенського районів Волинської області, стала одним із міфів нової незалежної України — «острівцем свободи, де відразу ж завирувало національне життя» [1, с. 37]. У численних спогадах діячів повстанського руху на території Волинського Полісся, які були опубліковані в діаспорних виданнях та пізніше вже у незалежній Україні, підкреслено існування республіки як потужного осередку із власною військовою та цивільною адміністрацією. Про внутрішній уклад та учасників Колківської повстанської республіки можемо дізнатися із друкованих спогадів репресованих активних діячів національно-визвольного руху Волинського Полісся Г. Коханської [2], С. Семенюка [3], Т. Байди [4], П. Мосійчука [5]. Так, Т. Байда наводить територіальні межі осередку: «Територія Колківської республіки простягалася між річками Прип'ять на заході й Горинь на сході, від залізничного полотна Ковель — Сарни до Ковель — Ківерці — Рівне. Двадцять вісім сіл Колківського, Маневицького, Ківерцівського та Рожищенського районів з центром у Колках, де розмістився штаб командира УПА-Північ Клима Савура» [4, с. 32]. З історичних досліджень варто виокремити праці Я. Антонюка [6], О. Никончук [7], О. Ковальчука [8], М. Новака [9] та ін. Комплексну розвідку із залученням свідчень учасників презентувала Л. Бондарук [10]. За висловом О. Никончук, Колківська республіка — «це був той шматок України, де українці здійснювали адміністративно-державницькі функції. «Колківська республіка» була досить організованим владним утворенням з деякими елементами української державності» [7, с. 88].

У статті хочу поглянути на події часів Другої світової війни на Волинському Поліссі з точки зору

фольклористики. *Метою* студії є з'ясування специфіки зображення Колківської повстанської республіки у фольклорних оповідях кінця ХХ — початку ХХІ ст. *Об'єктом* дослідження обрано наративи, які будуть стосуватися періоду становлення, розвитку та знищення цього осередку національно-визвольного руху, а *предметом* — відображення у текстах подій, пов'язаних з існуванням повстанського осередку на Колківщині в умовах воєнного часу. *Джерельною базою* — власні записи автобіографічних текстів, здійснені в рамках експедицій на територію Маневицького р-ну Волинської області впродовж 2018—2021 рр., під час яких зафіксовано матеріали за допомогою усного опитування респондентів згідно з попередньо підготовленим запитальником. Порівнюючи їх із письмовими спогадами безпосередніх учасників подій того часу, буду намагатися виокремити основні блоки сюжетів та образів, що формують сприйняття Колківської повстанської республіки у сучасній усній традиції, що й стане *предметом дослідження*. *Методологічну основу* праці становлять принципи об'єктивності та історизму фольклору.

Актуальність вивчення фольклорної складової автобіографічних оповідей про історичні події не викликає сумніву. О. Лабащук підкреслює, що «протягом останнього десятиліття в Україні активізується науковий інтерес фольклористів до записів та публікацій автобіографічних спогадів, що мають виразну соціально-історичну проблематику» [11, с. 14]. Серед таких студій варто назвати ґрунтовні наукові розвідки Г. Дем'яна [12], Р. Кирчіва [13], Є. Луня [14], О. Кузьменко [15], Л. Халюк [16] та ін. Ключовою у них є думка про те, історії особистого досвіду фіксують виключно важливі для індивіда чи спільноти події, які зазнають трансформації у свідомості оповідача. Популярними у сучасній українській фольклористиці є сюжетно-мотивний підхід до аналізу наративних текстів на історичну тематику. Такий спосіб дослідження пропонується у монографії Л. Халюк [16]. Сюжетно-мотивний із залученням міждисциплінарного пропонує В. Сокіл [17] при аналізі наративів про голодомор. Перспективний вектор дослідження текстів про травматичні події ХХ ст. запропонувала О. Кузьменко [15]. Виокремивши низку концептів, характерних для текстів цього періоду, вона простежила тяглість традиції від ХІХ до початку ХХІ ст.

У статті застосований комплексний підхід із залученням сюжетно-мотивного та концептуального методу, а також методології гендерного аналізу. Особлива увага зосереджена на взаємодію слухача з оповідачем під час їхньої комунікації, що насамперед відображена в реакціях на конкретні питання чи зміну оповіді залежно від реакції слухача. Для аналізу з-поміж широкого пласту оповідної прози про події 40—60-х рр. ХХ ст. обрано тексти, що стосуються національно-визвольної боротьби УПА на Волинському Поліссі, а зокрема наративів про Колківську повстанську республіку.

Основна частина. Наскрізною рисою низки наративів про події 40-х років на території Маневицького району Волинської області є згрупування сюжетів навколо центрального стрижня — Колківської повстанської республіки. Завдяки ревіталізації героїчних сторінок минулого краю, якою, без сумніву, є і боротьба українців за свою територію в роки Другої світової війни, актуалізуються й сюжети про ці події. Згадані тексти, хоча й були заборонені, але транслювалися в родинях, а тому тепер маємо змогу фіксувати історії не лише від свідків подій, а й від їхніх нащадків, сусідів, що є підкресленням тягlosti традиції оповідання повстанської прози. Часто оповідачі наголошують, що на території, де вони проживають, була колись Колківська республіка: «А то була тутика в Колках повстанська республіка. Колковська республіка. Так воно й зара там пи-

шиться — Колковська республіка. То ції близько хати, села вони ж були зв'язани»¹. Допоміжним чинником в актуалізації спогадів про існування повстанського осередку стало спорудження пам'ятника діячам республіки у селищі Колки, а також щорічне вшанування пам'яті, що відбувається у травні та жовтні. Цікаво, що подекуди наявні згадки про територію республіки трансформовані в гасло: «Від Пшебража до Копилля (в окремих джерелах до Постійно. — М. Д.) Україна самостійна». Часто оповідачі, які не були свідками подій, дізналися про існування Колківської республіки з родинних переказів чи вже у часи самостійної України, коли відбувалася ревіталізація забутих сторінок історії. Звідси маємо часті констатації факту існування на території Колок і сусідніх селищ повстанського осередку із основними функціональними одиницями, який в сучасній історіографії отримав назву «Колківська республіка».

Розповіді, пов'язані із героїчним чином повстанців у Колках, зводяться до подієвого ланцюжка з переліком основних сторінок життя республіки. Класичним чоловічим наративом є оповідь колишнього директора школи із с. Ситниця: «Тут госпіталь рядом знаходився, повстанці лікувалися. Жінка Рубащенко з медсестрами, того, що в поліції був, опікалася. Госпіталь був тут. Друкарня була в Фурсіка Сергія. Друкарня і зв'язкових там готували. В сорок третьому оци була відкрита могила повстанця. Медсестри тут тоже вчили. Надька була Мосійчук. Вона домашня то була Дзьобак Надія. Наумов кировував школою, директором був тут. Наумова син Юрій був в повстанцях. І Ждан Катерина розказувала вірші на могилі»². Із цього фрагменту помітно, що оповідач цікавився історією Колківської республіки та подіями в рідному селі як краєзнавець. За тією ж схемою побудовані оповіді й інших респондентів, однак уже без вказівки імен діячів: «Про Колковську республіку то я знаю. А як саме її організували, то я не знаю. Лікували, медсестрей учили, швачок, щоб шили одяг повстанцям. Бельйо собирали на

¹ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

² Зап. М. Демедюк від Власюка Миколи Івановича, 1948 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта вища. Працював директором школи. 19.08.2019. Особистий архів авторки.

бнти, таке домашнє ткане. Як вчили з винтовками ходити»³. Інший, також чоловічий, текст пропонує сконденсованіший перелік подій: «Колківська самостійна республіка. Все було: і школа працювала, і управа, і церква по-українськи»⁴. У вказаних творах центральним мотивом є намагання оповідачів підкреслити українність влади у республіці на противагу окупаційним польській, советській та німецькій. Елементом, що об'єднує усі тексти, є твердження, що Колківська повстанська республіка не міфом, а реальним утворенням, що сконденсоване у фразі «то була Колковська республіка». Стрижневим мотивом є твердження про існування цього осередку української влади на території Волині: «Вони з німцями воювали, то ж Колковська республіка була»⁵, «То ж то ж була якась Колковська республіка українська, то воно якись період було, що то повстанська власть була»⁶, «І в Колках вже Українська держава була. То так і написано було Колковська республіка»⁷, «В нас тут була така Колковська республіка. То була повстанча українська армія. Все своє там було: пикарня, ну все було як у гусударстві»⁸.

Територіальні межі республіки оповідачі/оповідачки чітко не окреслюють, але здебільшого озвучують населені пункти Пшебраже чи Ківерці як південно-західну межу: «Там в Ківерцях вже були німці. А

сюди німців ни допускали. Там стояла армія. В Колках був центр, а туди до Ківерець геть, то стояли повстанці. Німців туди ни допускали»⁹. Північною межею називають Степань на Рівненщині: «То ж і Рівненщину, і Ківерцівський район займала. Там було багато, а тут таківо ції села ближчії. Бо то ж було аж до Маневич, Граддя ше входило, а туда аж Степань входив на Рівненщину, Берестяне у групу цю, в самостійну республіку»¹⁰. Водночас у ланцюговому переліку відомостей про події центральними є епізоди повстанських вишколів, спорудження символічної могили, навчання медсестер.

Організація повстанського руху на Колківщині. Оповіді про існування осередку повстанського руху в містечку Колки респонденти часто починають із історії виникнення перших воєнізованих збройних формування націоналістичного спрямування на Волинському Поліссі. Сюжети тісно пов'язані із наративами про розстріли у Луцькій тюрмі, участю майбутніх повстанців у допоміжній поліції та кульмінаційним відходом зі зброєю у ліс.

Серед історій особистого досвіду про відхід повстанців в ліс переважають короткі односюжетні, які зображають бажання молодих хлопців щось змінити, покращити становище своєї країни і родини. Ключовою є фраза, що упівці боролися за незалежність: «Ну вони хтіли Україну. За Україну боролися, хотіли здобути Україну. А що ти здобудиш, як ти ни вооружонни, вас кілька»¹¹, «То тоді був народ поднятій, так всьой дух поднятій, то то просто ни розказати. Пошов в ліс і то його забили там»¹². Щодо участі майбутніх вояків УПА у допоміжній поліції, то оповідачі часто намагаються витлу-

³ Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

⁴ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

⁵ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

⁶ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 5 класів. Працювала в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

⁷ Зап. М. Демедюк від Назарчука Юрія Івановича, 1930 р. н., нар. в с. Новосілки Маневицького р-ну Волинської обл., освіта — 4 класи, працював у колгоспі, 25.07.2021. Особистий архів авторки.

⁸ Зап. М. Демедюк від Зубаля Андрія Васильовича, 1931 р. н., нар. в с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл, освіта — 4 класи, 26.07.2021 р. Особистий архів авторки.

⁹ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

¹⁰ Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

¹¹ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 5 класів. Працювала в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

¹² Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Колківського (тепер Маневицького р-ну) Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

мачити мотиви, зрозуміти чи виправдати дії потребою часу: «І він вже як пришли німці і остався живий, то куди він пуйде? До німців. То він був начальником міліції»¹³. Тобто головною причиною вступу до шуцманбату респонденти називають бажання здобути незалежність та протистояти радянському терору: «Ну то ж ції шусмани зразу як пошли, сказали, що Україна буде. Вони пошли. Поможем вам, оддаєм Україну, що давайте разом, допоможіте. Як побачили, що ни те, то всі пошли в ліс. Давай німця бити. То зразу тіки воно було»¹⁴. Іншим мотивом стає бажання здобути військовий досвід і зброю: «Були наші хлопці, що в поліції там служили. Чи сім чи девіть. Я памітаю їх. Як вони повтікали од німців з поліції з оружжєм у повстанці. То повстанці так робили, щоб уже оружжє роздобути»¹⁵.

Наскрізною рисою оповідань про перехід у підпілля є констатація масовості явища та свідомий вибір учасників: «Повстанча армия ну так називалася вона. З Комарова було десь чоловік до сто»¹⁶. Повсюдно підкреслюється також молодість повстанців і майбутні втрати для нації через смерть свідомих громадян: «Було чотири сини і дочка одна. І всі пошли в повстанці хлопці. Всі були такі фахові, що вміли. І сапожники, і часи ладити. Ну такі вони молоді були хлопці по вісімнадцять, двадцять, двадцять два. От Сидора хлопці. І була дочка Татьяна»¹⁷.

Важливою сторінкою періоду Колківської республіки є організація та проведення вишколів майбутніх повстанців. Такі військові навчання організовувалися

¹³ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Колківського (тепер Маневицького р-ну) Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

¹⁴ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

¹⁵ Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі. 19.08.2019. Особистий архів авторки.

¹⁶ Зап. М. Демедюк від Зубала Андрія Васильовича, 1931 р. н., нар. в с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл., освіта — 4 класи, 26.07.2021 р. Особистий архів авторки.

¹⁷ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл., освіта — 5 класів. Працювала в колгоспі. 19.08.2019. Особистий архів авторки.

за округами. Часто керівником вишколів ставали чоловіки, що служили у польській армії і пройшли муштру: «То забрали там і Івана цього, і мого вітчима. Хоч ни хоч, а ти вже знаєшся з оружжєм, всю команду воєнну знаїш, хоть по-польські, а все ж. То мій отчим і Іван мали вже по тридцять чоловік і вже там їх тринірували, учили»¹⁸. Про масовість та добровільний характер вишколів свідчать і спогади респондентів: «Школа була вже в їх. Батько їх обучав. Тут п'ятсот чоловік було, то він їх обучав усіх, тринірував їх. Ну бо ж він фронтовик. Вишкол був на поли тут. Тут вони тринірувалися»¹⁹. Щоб підкреслити значення та масовість зібрання та підготовки вояків, оповідачі наводять перелік курсів, місця дислокації навчальних частин: «Вишколи в Колках були мінерів, старшин, підстаршин, піхоти. А те вони тут робили на пляцу, де пустир ото коло могілок, на лузі кала Стира. Той будинок двоповерховий, де оцьо профтехучилище, то штаб був. Там було СБ і для виду комендатура цивільна, якою цьой Чорноморець ведав»²⁰, «Там був такий пляц, що вони там сходилися, ставали по двоє, марширували і співали українских тих пісень»²¹, «Тут п'ятсот чоловік було, то він їх обучав усіх, тринірував їх. Ну бо ж він фронтовик. Вишкол був на поли тут. Тут вони тринірувалися»²². Місце проведення навчань певним чином сакралізується.

¹⁸ Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі. 19.08.2019. Особистий архів авторки.

¹⁹ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

²⁰ Зап. М. Демедюк від Мосійчука Петра Трифоновича, 1931 р. н., нар. в с. Годомичі Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл. Освіта — середня-спеціальна. Працював директором будинку культури смт Колки. Проживає в смт Колки. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

²¹ Зап. М. Демедюк від Гринюк Антоніна Гордієвна, 1934 р. н., народилася в с. Старосілля Колківського р-ну (нині Маневицького р-ну) Волинської обл. Освіта — 1 клас польської школи. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

²² Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

Це майже завжди поле чи пляц, де майбутні вояки не лише отримують військовий вишкіл, але усвідомлюють себе українцями: «Раз на тиждень ми збирались в Старому Чарторійську, де нам наказали вивчити напам'ять декалог. Декалог — 10-ть заповідей українського націоналіста. Перша заповідь: Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї. На лекціях викладали історію України»²³. Образ поля як місця, де можлива свобода переконань та вільне життя, має безпосередній зв'язок із традицією козащини та січового стрілецтва.

Героїчний образ повстанців підкреслюється у наративах згадками про виконання повстанських пісень під час військових начань, урочистих подій: «Даже я раз був у Колках як їхали. Машина була в їх і була артилерія в наших. Як їхали да співали ше «В горах грім, лунає грім. Скрізь на всю Україну. Нарід наш прийде, Бандера поведе до переможного чину». Так повстанці співали. «То не чин, а то є перемога. Ми орли українці, до сонця нам дорога». Таку пісню співали»²⁴. Це давало усвідомлення, що вояки УПА — «свої» хлопці, оборонці рідної землі. На суголосні згадки натрапляємо і у друкованих меморатах. Акцент у жіночих текстах часто зводиться до емоційного впливу повстанських пісень на слухачів і слухачок, адже вони викликали і сум за втраченою незалежністю, і гордість за те, що боротьба продовжується: «То як начнут співати, то я плачу. Такі пісні. То всі українські пісні»²⁵, «Марширували і співали українських тих пісень, али я вже ни помню шо: «Повстаньмо хлопци гуртом за волю»²⁶, «Які то хороши писні співали. Як зачнут співати ці хлопци. Ото то були люде і співучий, але вже вибили їх»²⁷. Тут у слово «українські» за-

кладений подвійний зміст. По-перше, пісні повстанці виконують українською мовою, по-друге наголошується, що тексти мають патріотичне звучання, спрямовані на пробудження національного духу.

Щодо подій весни — літа 1943 у Колках та околицях, то попри вишколи активно функціонують сюжети про підпільну друкарню та повстанський штаб у с. Старосілля. Так про діяльність суспільно-політичного осередку згадує С. Семенюк, підкреслюючи, що у Колках були умови для створення мінідержавного утворення [3, с. 59]. Він подає розлогу свідчення про діяльність підпільної друкарні у Старосіллі, де було видано підручник «Українознавство», а також про вчительську конференцію у вересні 1943 р. Прикметно, що низка респондентів та респонденток із с. Старосілля оповідають про існування підпільної друкарні та присутність невідомих повстанців у Старосіллі: «Тут була друкарня, що листівки агітаційні видавали і одну книжку навіть надрукували «Українознавство» називалася»²⁸, «То якраз була на Забах та хата, то розказував сусід, шо як уже втикли і все покідали, то вин взяв ту машинку, шо друкували і глибоко закопав в гній під хливом»²⁹. У цих сюжетах простежуємо двояке сприйняття повстанського осередку. «Свої» хлопці не викликали в селян занепокоєння, а присутність «чужих» насторожувала і відлякувала: «З села хлопци там були, з Колок, з Копилля, а були ше такі якісь чорнії гуцули чи шо. То до батька ввечери вже підходить той чорни гуцул. Каже: «Запрагай воза, поїдемо в ліс». А як було відмовити, то забити могли. А батько тихейко возьме, сяде на хуру і їде з їм»³⁰.

²³ Мирончук Г. Листи з Канади. Особистий архів авторки.

²⁴ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Колківського (тепер Маневицького р-ну) Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

²⁵ Зап. М. Демедюк від Сокол Катерини Андріївни (баба Катя Копотиха), 1930 р. н. Нар. в с. Старий Чарторійськ тепер Маневицького р-ну Волинської обл. 14.08.2018. Особистий архів авторки.

²⁶ Зап. М. Демедюк від Гринюк Антоніна Гордіївна, 1934 р. н., народилася в с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 1 клас польської школи. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

²⁷ Зап. М. Демедюк від Пилипчук Надії Тимофіївни, 1931 р. н., нар. в с. Гута Лісівська Маневицького р-ну

Волинської обл., освіта 4 класи, працювала в колгоспі, 11.07.2021. Особистий архів авторки.

²⁸ Зап. М. Демедюк від Брички Анатолія Микитовича, 1960 р. н., народився в смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта вища. Вчитель історії, директор Старосільської школи, 22.07.2018. Особистий архів авторки.

²⁹ Зап. М. Демедюк від Патрай Ольги Тихонівни, 1930 р. н. Нар. в с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Працювала в колгоспі. 23.07.2018. Особистий архів авторки.

³⁰ Зап. М. Демедюк від Патрай Ольги Тихонівни, 1930 р. н. Нар. в с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Працювала в колгоспі. 23.07.2018. Особистий архів авторки.

Отже, центральними темами наративів про заснування повстанської республіки стають організація вишколів у Колках та навколишніх селах, діяльність підпільної друкарні. Помітна певна диференціація текстів залежить від особи респондента, його симпатій чи нерозуміння сутності повстанського руху середини ХХ ст.

Наративи про очільників Колківської республіки. Оповіді про період існування Колківської повстанської республіки здебільшого презентують збірний образ вояків УПА, що брали участь у певних подіях, були учасниками вишколів чи виконували повстанські пісні. На відміну від письмових спогадів-свідчень активних діячів часів Колківської республіки, сучасні респонденти та респондентки зрідка називають імена діячів. Виняток — це оповідачі, які цікавляться історією краю, хоча їхні свідчення часто розходяться з офіційною історичною візією. Наявні поодинокі згадки про приїзд вищого керівництва проводу ОУН-б влітку 1943 р., ймовірно, тодішнього очільника Д. Клячківського: «*Ни знаю я, но мати казала, шо батько казав, шо виликі начальник наш приїжджав сюди вже в Колкі*»³¹. Однак низка текстів знайомить із постатями командирів сотень, загонів УПА. З огляду на характер зображення персонажі можна розділити на два типи: до першого варто зараховувати героїв із виразним лицарським началом, до другого — повстанців, що поєднують риси добротворця та трікстера.

Яскравим героєм-лицарем наративів періоду Колківської республіки постає С. Коваль «Рубащенко»³² як творець перших загонів УПА і активний діяч національного руху спротиву: «*В Колках то був загін «Заграва» Рубащенко. І займала територію майже з-під Ковеля і аж по Володимирець. А потом на Ровенщину туди пошли*»³³. Герой презентує образ

повстанського командира, що поєднує скромність, чесність та витримку: «*...він був дуже скромно одитий. На йому була саветска пілотка, зверху був піджак з полотна з білого. Такі пошитий. Не піджак, а кітель, френч. Не сорочка, а таке. І галіфе штани і чоботи*»³⁴. Образ командира знаходимо і в письмових свідченнях учасника національно-визвольних змагань, в'язня радянських таборів П. Мосійчука. Тут С. Коваль зображений міцно скроєним інтелігентним чоловіком середнього віку [5, с. 22], який розуміє протиприродність війни, що виражена у відповіді командира: «*Цієї біди нам на весь вік вистачить*» [5, с. 23]. Письмові спогади діячів Колківської республіки підкреслюють вимогливість та акуратність командира. В усних свідченнях наявне акцентування на близькості його до людей. Так, відомо, що С. Коваль часто вів пропагандистські мітинги в Колках і Гораймівці, брав участь у відборі вояків УПА. В окремих текстах підкреслено людяність командира, що розуміє небажання селянина воювати та відпускає його додому: «*То вже викликає той Рубащенко і питає: «Прізвище?» «Власюк Павло». «Жонатий?» «Жонатий». «Діти є?» — «Є». «Іди, — каже, — Павло, рости дитей. Нам ше потрібні для України ці діти*»³⁵.

Подекуди натрапляємо й на імена інших представників «героїчного» типу. До таких варто віднести образи керівників вишколів (Горошко), СБ ОУН (Чорноморець), місцевих провідників (Юрко, Ярослав). Прикметно, що детального опису оповідачі не подають, а наративи зводяться до констатації факту перебування того чи іншого повстанського командира на території Колківської республіки: «*Там був такі Горошко, шо збирав хлопців біля старих могілок, там, де зара ото нови могілки зробили*»³⁶. Часто центральним мотивом стає уже не діяльність

³¹ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

³² Степан Коваль (псевдо Рубащенко, Рубащенко) — керівник сільськогосподарської школи в Луцьку, очільник загону УПА «Котловина», один із засновників УПА на Волині.

³³ Зап. М. Демедюк від Мосійчука Петра Трифоновича, 1931 р. н., нар. в с. Годомичі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня-спеціальна. Працював директором будинку культури смт Колки. Проживає в смт Колки. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

³⁴ Зап. М. Демедюк від Мосійчука Петра Трифоновича, 1931 р. н., нар. в с. Годомичі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня-спеціальна. Працював директором будинку культури смт Колки. Проживає в смт Колки. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

³⁵ Зап. М. Демедюк від Чебанюка Івана Григоровича, 1952 р. н. Народився в с. Старий Чарторійськ Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня, працює на будівництві. 14.08.2018. Особистий архів авторки.

³⁶ Зап. М. Демедюк від Гринюк Антоніна Гордіївна, 1934 р. н., народилася в с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 1 клас польської школи. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

повстанців у часи Колківської республіки, а їхня подальша доля чи героїчна загибель від рук енкаведистів. Продуктивними також є наративи про медсестринську школу у Колках та її очільницю Циганку, що врятувала поранених під час бомбардування Колок: «Була така кличка її була Циганка. То коли взнали, що сюда мають штурмувати, то вона вивозила раняних по хатах ховала. То цю всю лікарню зуміли перевезти, евакуйрувати через Боровичи аж через Стир в Камінь-Каширський район»³⁷.

До героїв-трікстерів із періоду Колківської республіки варто зарахувати сотника К. Максимчука «Стрілу», районного провідника С. Лінника «Рижого». Біографія цих персонажів розділена на два етапи: героїчний чин періоду Колківської республіки та трікстерська в часи советської окупації. Так, Степан Лінник зображений як герой, що ризикує до останнього: «Його в пійісят шостому році в Кумарови. А он їздив, мати була в Сібири, то він на Сібір до матири їздив в чини майора»³⁸.

Похід на Пшебраже: польсько-українське протистояння на Колківщині. Однією із сторінок періоду Колківської республіки є історія українсько-польського протистояння. Поруч із оповідями про вигнання поляків-осадників із хуторів на території Волинського Полісся (Майдан, Новосілки та ін.) функціонують сюжети про похід на поляків з метою захисту мирного населення від набігів воєнізованих частин польської самооборони.

Колонія Пшебраже³⁹, що становила південну межу республіки, сприймалася як центр збройного опору польських поселенців. Саме на Пшебраже втікали поляки-осадники, які боялися за своє життя. Водночас озброєні загони із Пшебраже чинили набіги на сусідні села Острів, Тростянець, Озеро; грабували і вбивали місцеве населення. Тому цілком

закономірним є поява сюжетів про похід на Пшебраже, який тлумачиться як захисний чин, організований повстанцями: «То вже полякі десь там аж туди на Прибражи на тому вже людей били наших. Да й вже люде брали хто шо да йшли обороняти. Як война стала да поляк одогнали, то вони стали нападати на людей. Дий то так ходили обороняти. Хто з чим йшли»⁴⁰.

Похід зображений як масова акція, яка однак відбувалася без примусу з боку упівців та налічувала до півтори тисячі учасників. Різняться в оповідях і датування походу: від початку липня до середини серпня («То по-моєму посла жнив ішли. Ми по-виходили з матирою і дивилися як вони їхали»⁴¹). Мотив стихійності підкреслений зображенням зброї та повсякденного одягу учасників, що доводить їхню селянськість, а не приналежність до війська: «Їхали дядьки, мужики в свому повдягнені. І коса на такуй довгуй тичці одрубана приклепана там в кінці. Юзік приклепував. Вилкі тіки шо на кінці зуба їдного набивали. Дехто мав рушницю охотничу, то сидят на возу і тако вже диржат. Ото вони їхали на Пшибраже, з якіх сіл, то я вже ни докажу»⁴², «І як на Пшибраже йшли бачив. Як поляків били. А з вилками йшли, нима ниякого оружия ни в кого геть ничо. Взав вилкі на плечи, побрала і пішака геть на Шибраже»⁴³, «Памитаю, а шо ж. кумарівци, а на тим конци були да з Чоторійська йшли. Да стройовею всі. Той з штиком, а той з вилками. Пошли стройовею такею. Батько му тоже ходив був»⁴⁴.

⁴⁰ Зап. М. Демедюк від Водько Євдокії Гордіївни, 1932 р. н., народилася в с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працювала в колгоспі. 8.08.2018. Особистий архів авторки.

⁴¹ Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

⁴² Зап. М. Демедюк від Горбача Олександра Васильовича, 1930 р. н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 2 класи. Працював в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

⁴³ Зап. М. Демедюк від Назарчука Юрія Івановича, 1930 р. н., нар. в с. Новосілки Маневицького р-ну Волинської обл., освіта — 4 класи, працював у колгоспі, 25.07.2021. Особистий архів авторки.

⁴⁴ Зап. М. Демедюк від Зубаля Андрія Васильовича, 1931 р. н., нар. в с. Комарове Маневицького р-ну Волин-

³⁷ Зап. М. Демедюк від Мосійчука Петра Трифоновича, 1931 р. н., нар. в с. Годомичі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня-спеціальна. Працював директором будинку культури смт Колки. Проживає в смт Колки. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

³⁸ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р. н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

³⁹ Село Пшебродзь (з 1921 р. — Пшебраже) — польська колонія, що була заснована 1864 року. З 1964 р. с. Гайове Ківерцівського р-ну Волинської обл.

З історичних джерел дізнаємося, що похід з метою захоплення колонію завершився невдало, адже поляки, заручившись підтримкою німців з Ківерців та советських партизанів із загону Прокоп'юка, зуміли протистояти упівцям та недосвідченим селянам. Однак в усних свідченнях часто не знаходимо невдалого фіналу, а навпаки акція завершується позитивно для українців: *«От запамиталоса. І хтось з церкви крузь окно їх фотографірував. От я маю запамитала. І вони йшли на те Пшебраже. Але вони пошли ди й вже тих поляк там ни було чи шо, бо вони зразу назад повирталиса. Але вже як вони пошли, то тії поляки повтикали. То бандеровци організували, бо ж бандеровци стали поляк виганяти»*⁴⁵. Поява такого мотиву цілком зрозуміла з огляду на особливість усної оповіді, в якій акцент зміщується на зображення самого походу як героїчного чину. В окремих текстах натрапляємо навіть на мотив перемоги українців під Пшебражем, що суперечить історичній правді, однак презентує типову художню трансформацію подій: *«Пребраже кала Ківерец там вони були з оружьем ті поляки. Ну там битва була. Українці перемогли, бо їх більше було. Полякі тоже вредни були, грабили людей»*⁴⁶. Стимулом для появи мотиву перемоги повстанців стало також виселення поляків із Пшебраже, яке заселили вихідці із-за Бугу, та перейменування села на Гайове.

Головне ж в оповідях про похід на Пшебраже — це не перемога українців над поляками, а спільність дій, готовність захистити свою землю, що зібрала воєдино як військових УПА, так і мирне населення волинських сіл. Чоловіки, не маючи зброї, були готові боронити своє підручними засобами, серед яких в наративах оповідачі акцентують на вилах і косах. Поляки ж постають в українському наративі про Пшебраже нападниками, збройним формуванням, від якого потрібно захищати своїх.

ської обл, освіта — 4 класи, 26.07.2021 р. Особистий архів авторки.

⁴⁵ Зап. М. Демедюк від Будь Ольги Іванівни, 1936 р. н., нар. в с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл., освіта — 4 класи, працювала в колгоспі, 25.07.2021. Особистий архів авторки.

⁴⁶ Зап. М. Демедюк від Власіка Миколи Степанович, 1931 р. н., нар. в с. Лісово Маневицького р-ну Волинської обл., освіта 4 класи, працював на залізниці. 11.07.2021. Особистий архів авторки.

Напад на Колки і ліквідація республіки. Найчисельнішою групою текстів, пов'язаних із періодом існування Колківської республіки, є опис трагічних сторінок її знищення, що супроводжувалося бомбардуванням Колок та спаленням низки навколишніх сіл і хуторів. Усні наративи про ліквідацію Колківської республіки перегукуються з офіційними повідомленнями повстанських командирів. Так, маємо інформацію у звістці для командирів Ліваря й Вовчака в справі нападу на містечко Колки. Звідси дізнаємося про спалення Колок та навколишніх сіл: 3 листопада напад здійснювався з трьох напрямків (Маневич, Ківерців та Чарторійська), були задіяні парашутисти та 4 літаки [18, с. 506]. *Що ж зберегла усноїсторична пам'ять? Щодо датування каральних акцій, то оповідачі ототожнюють напади німців не з конкретною датою 3 листопада, а зі святом Казанської Божої Матері. Повсюдним у наративах звучить, що сталася біда «на Казанську», коли більшість вже перебувала в лісах. Безпосередньо пов'язані із темою описи сутичок повстанців з німцями в сс. Розничі та Яблунька, а також бомбардування с. Комарове.*

Часто актуалізація спогадів про Колківську республіку починається саме з оповідей про бомбардування та спалення Колок і Старосілля. Тут центральними мотивами є сутички повстанців із німецькими загонами (бій в Яблуньці і Розничях). Намагання зупинити похід німців на Колки тлумачиться як акт героїчного чину повстанців із с. Розничі. У наративі, записаному від очевидця, натрапляємо на мотив подвижницької смерті вояків УПА, спричиненої намаганням затримати німецьку армію на підході до Колок: *«І рано, як почався той бій. Ну а цюй сотні до бою Богдан подав ракету чирвону. Звідки полетіла ракета, а німци тоді готові були. Да очіридь як дали. Да й його тяжко поранили. Ой Боже. І так керувати ни було кому боєм. А повстанців побилі багато. Німци запалили клуню, да видно, горіт. Їх ж никто ж ни бачит, вони поховани. А тії йдут, як на долоні, всі повстанці. Повстанців тоді побилі багато»*⁴⁷. Оповідач навмисне підкреслює нерівність бою для більшої ге-

⁴⁷ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

роїзації повстанців, адже одна недостатньо вишколена сотня мала затримати професійний німецький загін, що вийшов з Маневич, а підмога повстанцям так і не підійшла («Приказ був тром сотням, щоб цих німців тут вибити. То од Граддя сотня в лісі заблудила, ни подийшла. А чириз Колкі тоже ни явилася»⁴⁸).

Другим блоком мотивів про знищення республіки є напад німецьких літаків на Колки, Старосілля, Комарове, здійснений зранку 3 листопада 1943 р.: «А рано прилетіли літаки і начали бомбити Колкі»⁴⁹. Образ ранку як часу початку операції з ліквідації республіки символізується. Це вже не лише час доби, але й пора, коли люди, зайняті щоденною рутинною роботою, заскочені зненацька, змушені залишити все і втікати. В оповіданнях часто бомбардування окреслюється схематично, а основний акцент зміщений на втечу мирного населення в холодний листопадовий ранок: «Ну тиї Колкі бомбили. А німці од Маневич ішли. Колкі бомбили, а вже німці подійшли сюди, ну чириз міст, бо муй батько був в те время у млині. То вони повтикали вже в ліс. Я памітаю і бачу як зараз, як їхали, то то втикав народ усьой»⁵⁰. Втеча людей від небезпеки асоціюється з біблійним кінцем світу. Часто свідки подій підкреслюють, що сприймалося це тоді саме як апокаліпсис: «Сило палили, то був здається вже Страшни суд. Всі хати разом горіли. І то скільки їх на конюх їхали вжи я ни знаю»⁵¹. Тут центральним стає образ вогню, що поширюється на все довкола, знищує оселі, худобу, людей: «Сидимо в Горах, а все сило разом горит, всі хати разом горат. Їх їздило я ни знаю скіки

на конюх, шо подпалювали, щоб разом горило. Все сило згоріло до тла наше Старосілле»⁵².

Німці, задіяні в акції, асоціюються з вісниками кінця світу, врятуватися від яких можна лише втечею: «І стріляли всіх: старі і малі. Ни було різниці. І так стріляли кого на вулиці, хто ни втік, у хаті захватили, в хати побили їх, і хату спалили. Таке страхиття Боже робилося»⁵³. Люди змушені покидати свій простір і обживати межовий, яким стає зарослий луг біля річки Стир чи ліс на пагорбі («Гори»): «А як почали вже Колки бомбити, в Старосіллю вже стріляють усе, хати палют, то кому було ближче в нас до тих Забаль, то пошли на луг, на Стир чайками попливли»⁵⁴. Часто жертвами каральних акцій ставали жінки з немовлятами на руках, що в свідомості оповідачів є алюзією на образ Матері Божої з Ісусом та підсилює трагізм події: «Тільки як почали самульоти летати, то ми в Гори. Я й мати моя в Гори, а в матери ше дитина малейка була на руках»⁵⁵. Почасті респонденти намагаються виокремити життєствердні історії про врятування, що підкреслює думку, що на прояв людяності здатні навіть вороги: «Тоже сім'я там їдна втикла. В льоху вони схавалися, а йдин зайшов. Тоже було тее і німці такі, шо ни всіх били. І подивився, і в них ни стріляв»⁵⁶.

Історії особистого досвіду про зруйнування республіки зміщують акценти із трагедії національного масштабу, якою є знищення осередку повстанського самоврядування, до лиха особистого у зв'язку із загибеллю сім'ї чи родини. Так, за свідченнями істори-

⁵² Зап. А. Бричка від Комарович Марії Андріянівни, 1925 р. н., нар. в с. Старосілля Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Розшифрувала М. Демедюк. 18.08.2018. Особистий архів авторки.

⁵³ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

⁵⁴ Зап. М. Демедюк від Гринюк Антоніна Гордіївна, 1934 р. н., народилася в с. Старосілля Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта — 1 клас польської школи. 22.07.2018. Особистий архів авторки.

⁵⁵ Зап. А. Бричка від Комарович Марії Андріянівни, 1925 р. н., нар. в с. Старосілля Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Розшифрувала М. Демедюк. 18.08.2018. Особистий архів авторки.

⁵⁶ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Колківського (тепер Маневичького р-ну) Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018.

⁴⁸ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

⁴⁹ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

⁵⁰ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р. н., нар. в с. Розничі Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта — 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

⁵¹ Зап. М. Демедюк від Патрай Ольги Тихонівни, 1930 р. н. Народилася в с. Старосілля Маневичького р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Працювала в колгоспі. 23.07.2018. Особистий архів авторки.

ків, на момент нальоту німецької авіації та спалення Колок і Старосілля основні сили повстанців уже відійшли у ліси Рівненщини [10]. Знищено ж було час-то зовсім непричетних мирних жителів містечка і навколишніх сіл. У жіночих наративах особливо виразно зображений трагізм ситуації та підкреслено нерозуміння того, за що їм довелося зазнати такого лиха: *«І ту хату приїшли запалили. А ми ж тамікі коло такого рова. Ми таміка стоїмо, мати дитину на руках диржит. І я тако з гузличком. В гузличот сподницю взяла но, чи там пляттичко яке. А все ж покинули: і хату, і в хати все. Погорило все»*⁵⁷. Ці наративи, як правило, полісюжетні і досить розлогі. Респонденти, оповідаючи про трагізм подій, акцентують на окремих деталях — моменті фіксації небезпеки, спробі врятування майна чи худоби. Наведу приклад одного з найбільш яскравих, що поєднує мотив спалення села і втечі його жителів: *«Тоді як відступали, палили Колкі, Старосілля. То хто був вдома, то ше й побили людей. І підводою звідти приїхали до нас. На наш хутір. Наших дві було хати там радом тако доріжка. І одна наша, друга сусідська. То як приїхали, а вже брат поліз на гілку у вже каже: «Тікаймо, бо вже їде підвода, сюди їде». Мине малу і ше була свикруха сліпа. То кажут: «Ти сідай на підводу». Чи повтікаймо, то ви на підводі будете. І ми тільки пириїхали тую річечку, то можна було пириїхати, там був переїзд. Такі, шо вода наливається на дошку, але переїхати можна. Як заїхали метрів тридцять чи сорок туди, вже наша хата горит. Так була теличка. Корову прив'язали до воза. Корову забрали з собою, а така теличка велика була, двоє свиней. І все там погоріло. Брат, як побачив, шо все там горит, то каже: «Я побіжу, я побіжу». А мати каже: «Не йди, бо й тебе заб'ють. Куди ти побіжиш». То вже як вони відїхали, запалили хату, запалили клуню. Ше була в клуні чужа молотарка. Зирно було ж звезяно, все згоріло»*⁵⁸. Тут оповідачка детально описує момент збирання у дорогу, що знову ж таки містить мотиви

⁵⁷ Зап. А. Бричка від Комарович Марії Андріянівни, 1925 р. н., нар. в с. Старосілля Колківського (тепер Маневидького) р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Розшифрувала М. Демедюк. 18.08.2018

⁵⁸ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р. н., нар. в с. Ситниця Маневидького р-ну Волинської обл. Освіта — 5 класів. Працювала в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

врятування найдорожчого у господарстві — корови-годувальниці. Підсилює трагізм докладне перераховування спаленого майна і залишеної худоби.

Однак за масштабом трагізму на перше місце виходять оповіді про людські жертви під час каральних акцій: *«То дядина з двома дивчатами втикли, а їдная пошла до сестри до свеї, захавались там в хлівчику. А яке то хавання. А там її забили з дитиною, а баба, то шкочувала хазяйства покинути, то бабу вивили і на подвір'ї застрелили. А дядько остався з двома дивчатами: Голька і Ліза»*⁵⁹. Цей сюжет вдалося зафіксувати також від однієї із врятованих сестер Ольги Патрай із с. Старосілля. У її розповіді подана хронологічна послідовність втечі і наступних поневірянь сестер, адже пізніше батька забрали на фронт, де він і загинув. Саме оповідання є менш емоційно наснаженим, ніж його варіант, розказаний мешканкою сусіднього села. Респондентка розповідає про події листопада сорок третього року дещо відсторонено, концентруючись на втечі в ліс, коли вона йде за батьком, тримаючи за руку сестру Лізу. Лише окремою фразою підкреслює, що матір і бабу пізніше знаходять вбитими на подвір'ї біля хати.

Прикметно, що тексти про знищення республіки, записані від чоловіків, рясніють деталями самої каральної акції: кількість залучених літаків, описи німців з черепом на шапках, масштаби акції. Емоційний ж аспект стає вторинним: *«Пролітали низейко самольоти, налітали сюди на Разниці і стали бомбити. Як стали бомбити, начала вже тутичка йти колона німецька, і стало горіти сило»*⁶⁰. Для чоловічих сюжетів типовою є і точна вказівка на дату операції та території, знищені нацистськими загонами: *«А сило палили, то тишчу див'ятсот сорок третим роци. Вони зразу тут стояли в Колках, і як напали на сило, то хто попав, всіх розстрелювали. То в тому куточку, Забали от де, понімаєш, а туди далей Осередок там, а тут Забали.*

⁵⁹ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р. н., нар. в с. Ситниця Маневидького р-ну Волинської обл. Освіта — 5 класів. Працювала в колгоспі 19.08.2019. Особистий архів авторки.

⁶⁰ Зап. А. Бричка від Величка Андрія Ничипоровича, 1921 р. н., народився в с. Старосілля Колківського (тепер Маневидького р-ну) Волинської обл. Освіта — 3 класи. Працював їздовим в колгоспі. Розшифрувала М. Демедюк. 22.07.2008.

То в куточку цього геть сюда. Сто п'надцять душ німци вбили. Хто тоди подскочив. Геть силом йшло цеє СС нимецке, і таки емблеми були в єх, людски череп, на пилотци людски череп. Вони тоди так гето зразу запалювали хати, і хто подав, всіх розстрілювали»⁶¹.

Отож респонденти-чоловіки намагаються підкреслити, скільки людей загинуло, шукають причини спалення села, хто брав участь в каральній акції. Водночас жіночі історії особистого досвіду зосереджуються на особистих враженнях про подію, способах порятунку, акцент на окремих образах врятованих чи загиблих. В оповідях жінок ми можемо прочитати актуалізацію ключових концептуальних образів смерті, дому, матері. Спільним мотивом для жіночих та чоловічих текстів є порівняння дій нацистів із біблійним Страшним Судом.

Висновки. Колківська республіка як територія свободи від двох окупаційних режимів в часи Другої світової війни в сучасній оповідній традиції мешканців Волинського Полісся посідає чільне місце. Наративи про існування повстанського осередку в містечку Колки та навколишніх селах презентуються здебільшого сюжетами про діяльність повстанських вишколів, медсестринських шкіл. Описи діячів республіки часто неперсоніфіковані, водночас акцентовано на протиставленні «своїх» повстанців та чужих німців, советських партизанів. При зображенні вояків УПА періоду Колківської республіки ключовими стають їхні фізичні характеристики: (молоді, красиві, високі, сильні фізично) та високі моральні якості. Деяко осібно сприймаються діячі боївок СБ ОУН. Окремим масивом мотивів є зображення польсько-українського протистояння влітку 1943 р., що трактується здебільшого як відплатні акції, спровоковані агресією польських загонів самооборони. Однак найчисельнішою групою сюжетів є зображення знищення республіки німецькими загонами в листопаді 1943 р. Наративи про ці трагічні події поєднують як мотиви усвідомлення кінця вільного життя на Колківщині, так і мотиви індивідуалізованих страждань мешканців спалених Колок,

Старосілля, Комарова. Тут акценти таки зміщуються в бік трагедії родини, а не знищеного повстанського осередку. Не можемо завершити сюжетні оповіді на моменті знищення республіки нацистами, адже з приходом советських окупантів відбуваються суди, каральні акції проти діячів повстанського осередку та членів їхніх сімей. Тут варто згадати судовий процес у Колках у 1947 р., відомий під назвою «справа дев'янадцятьох», коли до розстрілу було засуджено учасників подій 1943 р., в тому числі жінку Галину Рейкіну. Також оприявнюються нові тексти, що вже актуалізувалися в часи незалежності: міф про Колківську республіку як острівок свободи в буремний воєнний час, який, як вважає чимало істориків, потрібно розвивати, особливо з початком російської агресії на Сході.

Таким чином, оповіді про Колківську республіку належать до продуктивних сюжетів про Другу світову війну на Волині і Поліссі. У часи незалежності вони витісняють штучно створені міфи советського періоду про діяльність партизанських загонів Ковпака чи Медведєва. Респонденти часто підкреслюють правдивість саме спогадів про Колківську республіку на противагу советській пропаганді. Актуалізація пам'яті безперечно сприяють щорічні вшанування подій 1943 р. у Колках, спорудження пам'ятників загиблим воякам УПА у селах Волинського Полісся. Однак низка тем потребує детальнішого проговорення та деміфологізації. Актуальною дотепер лишається фіксація спогадів від очевидців цих подій, так і від їхніх нащадків, що дасть змогу простежити стійкість сюжетів та мотивних схем.

1. *Маршрути поколінь: путівник героїчними стежками УПА на Волині.* За ред. Л. Бондарук. Луцьк: Волинська містечька агенція «Терен», 2003. 43 с.
2. Коханська Г. *З Україною в серці: спомини.* Ред. П. Потічний, М. Посівнич. Львів; Торонто: Літопис УПА, 2008. 384 с.
3. Семенюк С. Спогади про Колки в національно-визвольній боротьбі ОУН—УПА. *Містечко Колки — важливий духовний осередок Волинського Полісся (до 800-річчя заснування).* Луцьк, 1997. С. 59—65.
4. Байда Т. *Хрещені вогнем.* Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 248 с.
5. Мосійчук П. *Спротив.* Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. 352 с.
6. Антонюк Я. *Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1939—1955).* Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. 1069 с.

⁶¹ Зап. А. Бричка від Єфімова Мирона Панасовича, 1932 р. н. Народився в с. Старосілля Колківського (тепер Маневидького) р-ну Волинської обл. Освіта 3 класи. Працював в колгоспі. Розшифрувала М. Демедюк. 23.07.2018.

7. Никончук О. Колківська республіка. *Визвольний шлях*. 2007. № 3. С. 77—88.
8. Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) та запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941—1944 рр.). *Літопис УПА. Бібліотека*. Торонто; Львів, 2006. Т. 7. 497 с.
9. Новак М. Північно-західна округа Турів. *Літопис УПА*. Торонто: Літопис УПА, 1984. Т. 5. Кн. 3: Волинь і Полісся. Німецька окупація. С. 96—135.
10. Бондарук Л. *Колківська республіка свободи*. URL: <https://history.rayon.in.ua/topics/386270-kolkivska-respublika-svobodi> (Дата звернення: 21.04.2022).
11. Лабащук О. Здобутки та перспективи дослідження автобіографічних оповідей у фольклористиці. *Studia methodologica*. 2016. Вип. 43. С. 14—22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/studmethod_2016_43_4 (Дата звернення: 21.04.2022).
11. Дем'ян Г. *Степан Бандера і його родина в народних піснях, переказах та спогадах*. Записи та упоряд. Григорій Дем'ян. Львів: Афіша, 2006. 568 с.
10. Кирчів Р. *Двадцяте століття в українському фольклорі*. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2010. 536 с.
11. Луньо Є. Постаць Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини. *Український визвольний рух; Центр досліджень визвольного руху, ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів: Мс, 2007. Збірник 10. С. 203—224.
12. Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
13. Халюк Л. *Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості*. Київ, 2013. 216 с.
10. Сокіл В. *Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту*. Львів, 2017. 440 с.
11. *Літопис УПА. Нова серія. Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та Запілля 1943—1944*; НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ; Торонто: Літопис УПА, 1999. 872 с.
- 800th anniversary of its foundation (Рр. 59—65). Lutsk [in Ukrainian].
- Baida, T. (2008). *Baptized by fire*. Lutsk: Volyn Regional Printing House [in Ukrainian].
- Mosychuk, P. (2018). *Resistance*. Ternopil: Textbooks and manuals [in Ukrainian].
- Antonyuk, J. (2014). *Ukrainian liberation movement in the form of its leaders. Volyn and Brest regions (1939—1955)*. Toronto; Lviv: Litopys UPA Publishing House [in Ukrainian].
- Nikonchuk, O. (2007). The Kolk Republic. *The way of liberation*, 3, 77—88 [in Ukrainian].
- Kovalchuk, V. (2006). Activities of the OUN (b) and the back of the UPA in Volyn and southern Polissya (1941—1944). In *Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army* (Vol. 7, pp. 1—497). Toronto; Lviv [in Ukrainian].
- Novak, M. (1984). North-Western District of Turiv. In *Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. Volyn and Polissya. German occupation* (Vol. 5, book. 3, pp. 96—135.). Toronto: Litopys UPA Publishing House [in Ukrainian].
- Bondaruk, L. (2019). *The Kolky Republic of Freedom*. Retrieved from: <https://history.rayon.in.ua/topics/386270-kolkivska-respublika-svobodi> (Last accessed: 21.04.2022) [in Ukrainian].
- Labashchuk, O. (2016). Achievements and prospects of research of autobiographical stories in folklore. *Methodological study* (Vol. 43, pp. 14—22). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/studmethod_2016_43_4 (Last accessed: 21.04.2022) [in Ukrainian].
- Demyan, G. (2006). *Stepan Bandera and his family in folk songs, legends, and memoirs*. Lviv: Afisha [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2010). *The twentieth century in Ukrainian folklore*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
- Lunyo, E. (2007). The figure of Roman Shukhevych in the narrative folklore of the Yavoriv region. *Ukrainian liberation movement* (Vol. 10, pp. 203—224) [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2018). *Dramatic existence of a human in Ukrainian folklore: conceptual forms of expression (the period of the First and Second World Wars)*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Halyuk, L. (2013). *Oral narratives of Ukrainian immigrants from Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Podlasie, and Nadsyannia: genre-and-thematic specifics, artistic features*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sokil, V. (2017). *Folklore prose about the famines of the twentieth century in Ukraine: the paradigm of the text*. Lviv [in Ukrainian].
- Sokhan', P., & Shtendera, Y. (Ed.). (1999). *Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series* (Vol. 2: Volyn and Polissya: UPA and Zapillya 1943—1944). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

REFERENCES

- Bondaruk, L. (Ed.). (2003). *Routes of generations: a guide to the heroic paths of the UPA in Volyn*. Lutsk: Volyn Art Agency «Teren» [in Ukrainian].
- Kokhans'ka, H. (2008). *With Ukraine in the heart: memories*. Lviv; Toronto: Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army [in Ukrainian].
- Semenyuk, S. (1997). Memories of Kolky in the national liberation struggle of the OUN—UPA. *The city of Kolky is an important spiritual center of Volyn Polissya (to the*